

Att gestalta sin tid

*I samband med festligheter för
Karin Westman Berg i Uppsala i våras
visade konstnären Atti Johansson bilder på sina
målningar och talade om sitt arbete och sin utveckling.
Tyngdpunkten låg på de samhällskritiska mommentala vägg-
målningarna från 1970-talet. Barbro Werkmäster har
med föreläsningen som utgångspunkt och genom
samtal med Atti Johansson överfört
innehållet till artikelform.*

På en lapp riven ur ett skissblock har konstnären Atti Johansson skrivit följande anteckningar:

'Tekniken ogripbar, ogenomtränglig. — Tekniken gör verkligheten abstrakt. Konkreta bilder!!! — Bilden, konsten, kan göra det abstrakta i verkligheten verkligt! — Föra fram ärendet, ställa frågor till världen (Kierkegaard). Lära sig: uttrycka sig — lära sig måla frågorna.'

På dessa rader har Atti Johansson själv formulerat det jag skulle vilja kalla hennes konstnärliga credo: ställa frågor till världen — lära sig måla frågorna — göra det abstrakta konkret.

Att ställa frågor är inledning till allt kunskapssökande, till all forskning. Men där forskaren formulerar frågor och svar i ord, förvandlar dem till vetenskapliga hypoteser, teorier och modeller, tvingas konstnären omformulera sig i ett medium som inte är det talade ordet utan den visuella bilden. Konstnärens frågor och sökandet efter svar innefattar därför två forskningsvägar, som ibland tar skilda banor, ibland går samman till en enhet: det traditionella kunskapssökandet via textböcker, intervjuer, praktiska experiment, undersökningar och det konstnärliga sökandet via visuella uttrycksmedel. Konstnären har dessutom lov att tolka världen subjektivt — *så ser jag den* — och att uttrycka sin tolkning med hjälp av irrationella och fantasiska bildelement.

Både denna likhet och denna skillnad

åskådliggjordes på ett mycket klargörande vis av Atti Johansson i hennes föreläsning i Uppsala den 5 mars 1983. Under rubriken *Bilder från 70-tal och samtid* berättade hon om sitt konstnärsskap och öppnade sina verk, dels mot sin egen personliga utveckling, dels mot den politiska samhällsförändringen.¹ Tyngdpunkten låg på hennes samhällskritiska, monumentala väggmålningar från 1970-talet; förbindelsen bakåt till 60-talets måleri tecknades och utvecklingen mot 80-talets arbeten antyddes.

Föreläsningen byggde i hög grad på bildvisning och de drygt 70 diabilderna gav den dess djupaste innehåll. Inför publiceringen har Atti Johansson därför i ett långt samtal med mig kompletterat sin föreläsning.² Jag har även haft tillgång till anteckningar och tidningsklipp. För att inte avlägsna mig för långt bort från den historiska situation, som är upphov till denna artikel, har jag valt att behålla karaktären av direkt tilltal och så mycket som möjligt låtit Atti Johanssons egna ord från dessa två tillfällen beskriva skeendet. Dispositionen följer föreläsningen med undantag av det avslutande resonemanget om fantasins betydelse och konstnärens arbetssätt, som togs upp i Atti Johanssons samtal med mig.³

I sina offentliga verk har Atti Johansson gestaltat politisk motståndskamp från vår tid, fäst vår egen samtidshistoria på väggar — gjort den synlig och tydlig. Atti Johanssons beskrivning av sin egen utveckling,

konstnärligt och politiskt, är även den ett viktigt bidrag till vår samtidshistoria som det är nödvändigt att göra synlig.

Förbytta ting

De bilder som Atti Johansson skapade i början av 60-talet kallade hon 'förbytta ting'. Under detta namn visades de på flera utställningar under 60-talet.⁴ Bilderna kan beskrivas som 'lådor' och i dessa sammanställdes 'fynd' (gamla träbitar, stenar, metallföremål och dylikt) med måleri.

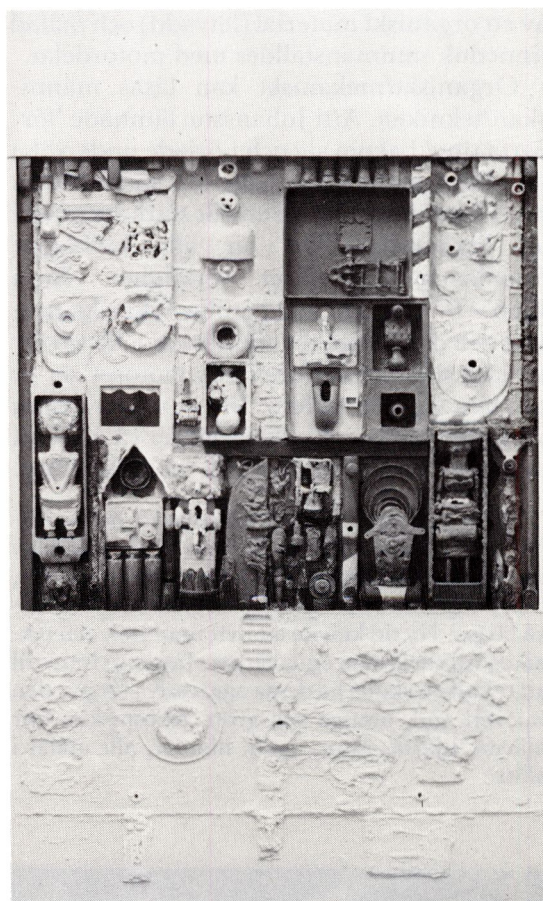
'Jag upplevde förhållandet mellan mig och tingen som magiskt. Tingen, eller fynden, blev meningsfyllda först vid sammanställningen med måleriet i lådorna. Jag ville finna en visuell form för det undermedvetna, som ständigt sysselsatte mig, sökte kan man kanske säga efter en urform för ett slags inre verklighet.'

Atti Johansson har alltid sökt identifikation i litteraturen. Tidigt fanns också intresset för den prehistoriska konsten, den sk istidskonsten.

'I istidskonsten, med bilder som skapades ur magiska trosföreställningar om hemlig makt över djur och natur, fann jag det magiska uttrycket. Från hällristningarna i Nämforsen, där jag först kom i kontakt med den, sökte jag mig till Spanien och Frankrike, först och främst till de många grotterna i Dordogne, tex Lascaux och Font de Gaume. Det var det magiska uttrycket, som jag ville lära mig något om. *Hur* skulle jag uttrycka det?

Bakom "förbytta ting" fanns också mitt intresse för Strindbergs *Inferno*, jag levde på något sätt i en magisk värld. När jag gick ute trodde jag alltid att tingen som fynd låg och väntade på mig för att sedan av mig förvandlas till "förbytta ting". I ateljén visste jag, att när jag hade trampat på golvet tillräckligt länge fanns de färdiga att ta upp och använda i bilden. Det var väl poesi, men för mig handlade det om tingens magi.'

Vid mitten av 60-talet började Atti Johansson kalla sina 'förbytta ting' för 'järnvägs-vagnar'. Lådorna blev smalare, oregelbundna, fackindelade och ställdes på varandra som ett slags skåp. Tingen fick människoformer.

Atti Johansson: 'Tiden är kort'.

'Att jag började kalla dem för järnvägsvagnar var i första hand påverkat av mina täta resor mellan Sollefteå och ateljén i Köpenhamn, men jag tror också, att de kan ses som ett litet steg ut i verkligheten. Vi befann oss i revoltären, man påverkades av Vietnam...'

Ett viktigt verk från denna tid, 'Tiden är kort', handlar om lågskyddsarbeten, riskerna med silikos och hur de kan undvikas.⁵

Organiskt/mekaniskt

Atti Johanssons bilder från denna tid hade som tema *organiskt/mekaniskt*.⁶ Lådformen är kvar, och i något som närmast kan kallas reliefer eller sammanställningar kombineras måleri och skulptur. Mänskliga organ (som hjärta, hjärna och händer) uppbyggda

av ett organiskt material (fetvadd) och målad linneduk sammanställdes med motordelar.

Organiskt/mekaniskt kan läsas människan/tekniken. Atti Johansson lämnade 'förbytta ting' bakom sig och började undersöka vårt teknologiska samhälle och människans plats i det. Bilderna får en allt starkare prägel av vardagsliv eller en allt kraftigare förankring i konkret verklighet. Åren 1966—67 började hon besöka Tekniska museet och den årliga teknikmässan i Älvsjö för att lära sig hur maskiner och motorer ser ut och lära sig teckna dem. Det är under denna tid som hennes symboliska färger växer fram och hon övergår till att måla med akrylfärg.

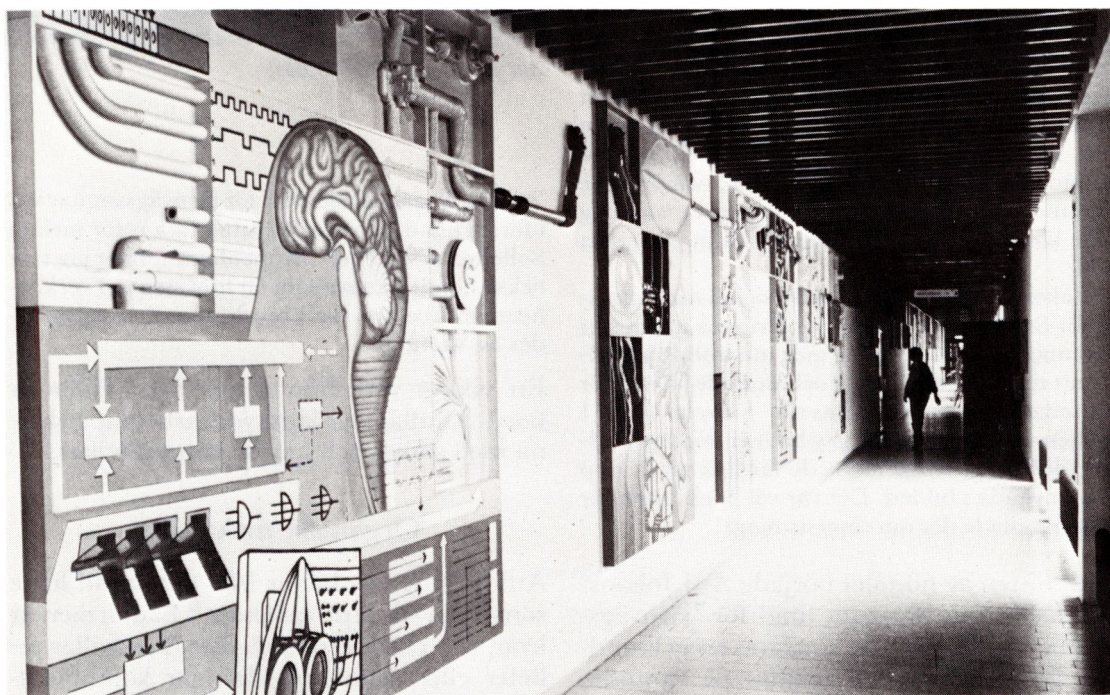
'"Förbytta tings" färger från början var stenarnas och naturens färger. Undan för undan blev tingen, fynden täckta med allt starkare färger, som i organiskt/mekaniskt övergick till symboliska färger. Ny tid krävde ett nytt material, och tekniken måste få sina egna färger. Jag kom fram till att tekniken skulle ha dessa aggressiva färger, den var röd, gul, orange och grön. Människan blir hjärna, hjärta, mun, ögon, händer, allt målat i blått.'

Ska tekniken ta makten... Ska datorerna styra oss...

Atti Johansson var tidigt ute med att kräva att tekniken och vetenskapen ska anpassa sig till människan i stället för tvärtom. När hon 1968 vann en tävling om att utsmycka en 65 meter lång vägg i en gymnasieskola i Umeå (Dragonskolan) valde hon att gestalta människan i datasamhället. På ett hålkort kan läsas väggens rubrik: *Ska tekniken ta makten... ska datorerna styra oss...*⁷

I väggmålningen symboliseras det traditionella tekniska samhället bland annat av kugghjul, kondensatorer, slangar, motordelar och reaktorer, medan det datatekniska samhället gestaltas i flödesscheman, magnetband och andra elektroniska tecken. Människan är omgiven av tekniken, lever mitt i den. Teknikens aggressiva färger dominerar väggen, men detta vägs upp av att den blå färgen kan läsas som hopp.

'Samtidigt med studiet av "tekniken" hade jag noggrant försökt sätta mig in i detta med datorer

Atti Johansson: 'Ska tekniken ta makten... ska datorerna styra oss...', väggutsmyckning i Dragonskolan, Umeå.
Foto Niklas Werkmäster.

Atti Johansson: Skulptur, Gudlav Bilderskolan, Sollefteå. Foto Barbro Werkmäster.

och kommit fram till att eftersom datorerna till allt annat dessutom reducerar människan utgör de ett hot. Ett litet antal människor kan skaffa sig överblick och kontroll. Väggen handlar också om hur människan omvandlas av de maskiner som skulle vara till skydd och medel. I stället blir människan maskinens bihang.

Gymnasieeleverna förstod vad jag menade. IBM hade påpassligt en databuss utanför skolan. Eleverna studerade datorer och kollade med mig. Och jag kollade med dem, så vi lärde av varandra. Vi var helt eniga om att datorerna var ett hot mot människan och att tekniken måste ta en paus och låta människans medvetenhet komma ifatt! Jag undrar vad de tycker idag.'

Vår medvetenhet ligger långt efter teknikens framsteg

På en anteckningslapp från 1968 skriver Atti Johansson:

'Vi vet att vi redan idag har fulländade maskiner som handskas med oss med matematisk precision. Tekniken står inför möjligheten att få maskiner att lämna svar på utforskade områden av verkligheten, svar utanför mänsklig hjärna: hjärnförstärkare.'

I sin syn på datorerna var Atti Johansson influerad av den österrikiske marxisten och

konstteoretikern Ernst Fischer, som menar att världens undergång kommer när maskinerna har nått sin fulländning. Med en tanke från Fischer som rubrik, *vår medvetenhet ligger långt efter teknikens framsteg*, fortsatte Atti Johansson diskussionen om datorerna på en vägg i hemstaden Sollefteås gymnasieskola, Gudlav Bilderskolan.⁸

Datorerna blir ett hot mot människan därför att deras kapacitet kan överstiga människans förstånd. Men om maskinernas fulländning är destruktiv är människans ofullkomlighet konstruktiv.

'Efter hand som maskinerna blir mer fulländade kommer det att stå klart att *ofullkomligheten utgör människans storhet. Denna skapande ofullkomlighet utmärker människan i förhållande till maskinen.*' (Anteckning från 1968.)⁹

Som träd i skog eller Hyllning till Ivar Lo-Johansson

Gudlav Bilderskolan har ytterligare ett konstverk av Atti Johansson, något så ovanligt som en skulptur.¹⁰ Utanför ingången 'växer' fem höga pennor upp ur asfalten, en orange, en blå, en grön, en gul och en röd penna. Den högsta, den blå, är 12 meter hög och 33 cm i diameter. Materialet är armerad betong och för att stå raka är de förankrade två meter ner i marken. Pennorna har en lång tillkomsthistoria.

'Någon gång under slutet av 40-talet läste jag Ivar Lo-Johanssons bok *Statarna* med novellen "Redaktörens död".¹¹ Redaktören som jobbade med åtta timmars arbetsdag och som dog mitt i sitt jobb. Och lantarbetaren som skulle vara fanbärare, men som helt plötsligt stod framme vid graven och fann sig hålla ett gravtal och talade om att först hade människan spaden. Men det gällde att finna lättare verktyg, förädla verktyget, och då kom man fram till grepen och sedan gaffeln. Men, sa han, det finaste av alla verktyg, det är i alla fall pennan, för med den kunde vår kamrat redaktören sprida sina ord ut över världen.

Och det där, det tyckte jag var alldeles fantastiskt. Jag såg en jättepenna sväva över begravningsgästerna. Den bilden bar jag med mig hela tiden, även när jag gick på akademien i Köpenhamn och tecknade pennor då och då. När så en arkitekt en dag kom och frågade om jag ville göra en skulptur till en skola tackade jag givetvis nej,

eftersom jag är målare. När han insisterade kom jag att tänka på min gamla idé om pennorna. Tack sa jag, får jag sätta upp en blyertspenna? Rektorn tänkte på idén, han såg pennan som en skolans symbol. Så småningom blev det dessa fem pennor, som kunde ta upp alla de symboliska färgerna.'

Pennornas organiska ursprung framhävs av formen. (I en litografi från 1979 låter Atti Johansson pennorna avteckna sig mot en fond av gröna gränstammar. De står lika raka, lika höga.¹²) De symboliska färgerna understryker transformationen till en kulturprodukt och förstärker budskapet att precis som pennan är människans redskap och tjänare, ska tekniken vara människans redskap och tjänare. Skulpturen i det fria och målningen inne på väggen korresponderar med varandra.

Ska skogens källa sina

När Atti Johansson var färdig med väggen i Dragonskolan frågade hon eleverna om det var något de saknade. Ja, de saknade grönt gräs och blå luft! (Målningen tillfördes en guckusko, grönt gräs och blå luft.)

'Det gav mig en tankeställare. Jag hade varit så upptagen av teknikens omvandling av människan att jag hade glömt naturen. Samtidigt stod jag med ena benet mitt uppe i den, eftersom jag hade börjat intressera mig för vad man höll på att göra med skogen, man kalhögg, skövlade och giftbesprutade. Jag var med och bildade miljövårdsgrupper, engagerade mig i skogsproblematiken, och när man 1972–73 erbjöd mig en *180 meter lång vägg* i det stora nyuppförda Sundsvalls sjukhus föll det sig naturligt att "vad man gör med skogen" fick bli ämnet.¹³

Jag fick börja ställa mig frågan "hur ser halonblad, blåbär och lingon ut, tallar och granar". Jag gick ut i skogen, såg, tecknade och lärde. Jag målade en stor kotte, och just den kotten har fått symbolisera temat "så länge skogen finns". Jag fick frågan: ska skogen ta slut, Sverige har ju granar ända uppe från trädgränsen ner till Skåne. Skogen tar inte heller slut om vi nöjer oss med att ta ut tillväxten 75 miljoner kubikmeter.

Jag ville visa att det finns de som bara ser skogen som ett råvarulager. I ett råvarulager är allt tillåtet, man skövlar och härjar. Jag har målat kalhyggen, där det ser ut som om ett krig har gått fram. Jag har målat dessa gula och röda oljefat, som maskinerna lämnat kvar i skogen. De är ett

tecken på vad som sker idag. Jämsides med råva-
rulager vill man ha naturreservat. Jag menar att
man endast ska ha *vardagsskogen*, där den enskilda
människan, skogsföretag och privata skogsägare
lever i ömsesidig respekt.

Man talar om återplantering, men det finns
kalhyggen som har legat i 10–15 år. Efter ett tag
kommer rallarrosen som befriare. Alla kalhyggen
skimrar i rosa på sommaren. Jag har målat rallar-
rosen. Den står som symbol för livets krafter.

Så länge skogen finns...

I sjukhusväggens bildberättelse ställer hon
frågorna; ska vi ha rovdrift på människans
och naturens bekostnad eller ska vi ha skogs-
drift? Ska blåbären besprutas? Ska hallonen
besprutas? Ska skogens källa sina?

Atti Johansson gestaltar här både skön-
hetsupplevelsen och det som händer i skogen
idag. Noggrant avbildade bär, blad och kot-
tar i monumental förstoring avtecknar sig
mot en klarblå himmel. Infällda i bilderna är
små 'lådor' med giftbesprutande plan, lön-
samhetskurvor, fabriksskorstenar och grip-
tänger. På andra bilder återkommer planen
och griptängerna förstörade med bär, rötter
eller kottar infällda i bilden. I samband med
denna väg återgår Atti Johansson till lokal-
färger.

'Återgången till lokalfärger var en svår process,
jag grubblade länge. Men i och med att jag för-
utom skövlingen också skulle visa hur vacker skog-
en är, att man måste vara "rädd om den", var det
viktigt att bär och blad fick sina lokalfärger. Jag
har alltid varit angelägen att form och innehåll
ska balansera varandra. Ibland har jag dock varit
tvungen att reducera formen av hänsyn till inne-
hållet. Här fick jag rätta färgerna efter innehåll-
et.'

Den långa väggen är egentligen sex väntrum
sammanbundna av korridorer. Varje vänt-
rum har fått ett träd som igenkänningstec-
ken, och väntrummen kallas idag 'granens
väntrum', 'tallens väntrum' eller 'björkens
väntrum'. Björkens väntrum finns på gyne-
kologiska avdelningen.

'Jag tycker det passar så bra att ha björken där
med sina hängen. Björken är ett fantastiskt träd.
Det finns ett gammalt talesätt att björken är gra-

nens amma, därför passar den bra i kvinnornas
väntrum.'

Atti Johanssons engagemang för ett männi-
skoanpassat skogsbruk ledde även fram till
att kvinnoproblematiken blev en realitet.

'Karin Westman Berg försökte alltid få med mig
i kvinnorörelsen.¹⁴ Jag sa, att det vill jag visst,
men nu är jag så upptagen av tekniken, och nu är
jag så upptagen av miljökampen... Men hon skic-
kade mig hela tiden böcker och skrifter, så jag läs-
te ju... När jag började skriva insändare om sko-
gen hörde kvinnorna av sig till mig, jag kom in i
kampen bakvägen, på ett praktiskt, konkret sätt.
De berättade om sig själva, om sin miljö, och då
reste jag ut till dem, talade med dem och teckna-
de dem.

Kvinnorna var fyllda av oro. Var vattnet som
de skulle ge sina barn förorenat? Var bären som
de plockade förgiftade? Dessa kvinnor hade inget
jobb, de behövde arbete. Skogen behövde röjas
manuellt i stället för att giftbesprutas. Det är
mycket enkelt. Dessa starka kraftfulla kvinnor ut-
gjorde ett underbart alternativ till giftbesprut-
ningen.

Jag lärde mig mycket av dem. De hade ett
självklart sätt att förhålla sig till allt som växer
och lever. Jag tror att deras förhållningssätt kan
bli lösningen för samhället i stort. Jag kommer
att tänka på Elin Wägner och hennes "kvinnorna
visar vägen", och hennes ord att man har inte bett
om vår medverkan, men i kraft av vår styrka och
att vi är så många kräver vi att få vara med om be-
sluten som gäller vår jord.'

Under 1970-talet visade Atti Johansson på
flera muséer i landet separatutställningar
med bilder som tog upp skogsproblemati-
ken. I samband med dessa utställningar ord-
nades debatter om skogen och vad man kan
göra åt miljögifterna.¹⁵

Kvinnor i skogslän

I en fem våningar hög trapphall i Riksförsäk-
ringsverket i Sundsvall återkommer Atti Jo-
hansson till frågan om vart datorerna är på
väg med människan.¹⁶ Till skillnad från väg-
gen i Dragonskolan finns här naturen med
— datorerna ses i relation till en konkret ar-
betsmiljö, skogen. Upp genom hela trapp-
hallen växer en 18 meter hög gran.

Atti Johansson: 'Kvinnojobb i skogslän', detalj av väggmålning i trapphall, Riksförsäkringsverket, Sundsvall. Foto Åke Sörlin.

'Granen är Medelpads blomma, men framför allt symboliserar granen skogen. I den här väggen gällde det att visa vad kvinnorna utanför det stora dataverket kan få för jobb. Sundsvall ligger ju i ett arbetslöshetsområde. Naturligtvis tog jag upp det självklara med att kvinnor kan arbeta med lövröjning. Kvinnorna på min målning plockar bär, planterar skog och röjer. Jag har också målat kvinnor som arbetar i en förädlingsindustri, något som det borde finnas många fler av.'

De arbetande kvinnorna är målade på tredje våningen, datorerna på den andra, granen växer upp på första etagen. Förbindelselinjer

går från kvinnorna till deras personnummer, in i datorerna, och vidare till bandstationerna, som i en oändlig upprepad rad försvinner i fjärran. Ur ett hotande moln kommer mikroprocessorn. Levande varelser transformeras till anonyma nummer och fångas i ett tekniskt system.

'Det vi inte kan kontrollera upplever vi som ett hot. En av personalen på Riksförsäkringsverket frågade när hon såg bandstationer försvinna i ett fjärran töcken och mikroprocessorn målad som ett hot: "Menar du att vi inte vet vart datorerna tar vägen med oss?" Idag är vi framme vid mikroprocessorn, hotet har blivit verkligt. Var fjärde anställd, en miljon människor använder databehandlad information. 600 000 jobb ska bort till år 2000, endast 100 000 nya skapas, 40% av kontorsarbetet kommer att automatiseras. Datorerna och industrirobotarna gör människor överflödiga.'

Målningen rymmer också protesten, lovsången till naturen och hoppet. Ur datahallens golv växer rallarrosor, flygande bin och sommarmoln stör makthavarens finger på tangenten, på fjärde våningen finns ett vindkraftverk och över den femte lyser den stora solen.

'Jag målade Riksförsäkringsverket 1979, när många av oss arbetade i Folkkampanjen mot kärnkraft. Vindkraftverket, det var framtiden. Även om det ser mörkt ut idag tror jag fortfarande på vindkraftverk. Längst upp på femte våningen slutar granen. Där är en väldig sol som symboliserar framtiden, strålarna går ut över hela våningen. Personalen ville att det skulle sitta fågel i toppen. Det är inte lätt att välja fågel, många fåglar har tystnat. Det måste bli en toppfågel, av våra toppfåglar blev det en orre.'

Fred med jorden

1978 visades utställningen *Så länge skogen finns...* på Lunds konsthall. Det ledde bland annat till att kulturnämnden frågade Atti Johansson¹⁷ om hon ville göra en vägg i en skola utanför Lund, Hagalidsskolan i Stafanstorp.¹⁸

'Jag sa ja, det ville jag, om jag fick ta upp deras problem. "Men vi har inga problem", sa de. Då sa jag, att jag gör ett skissförslag på era problem, som jag uppfattar dem, och så får ni refusera om ni vill.'

Atti Johansson ställde frågan: vad gör man med den skånska jorden?

'Frågan gäller om vi ska odla jorden eller bygga och cementera igen den. Omkring skolan ligger Sveriges, ja det påstås världens bästa åkerjord, den så kallade baltiska myllan. Under 80-talet vill man bebygga eller asfaltera närmare 10 000 miljarder m² mark. Kommunen hänvisar till bostadsbrist.

Men min vägg handlar inte bara om den skånska jorden och vad vi gör med den, utan den handlar också om all vår jord och vår överlevnad. Vi har fått alldeles för många led mellan oss och naturens egna livsprocesser. Vi drogar och göder jorden till döds. Idag vet vi att det högteknologiska jordbruket ger cancer. Vi vet också att man kan bedriva jordbruk utan att behöva förstöra jorden för kommande generationer. Man bör kräva en jordbrukspolitik, som gör det möjligt att återigen producera i takt med naturen och de biologiska lagarna, det vill säga att producera utan handelsgödsel och giftbesprutning. Elin Wägners "...återförvärva en så djup insikt att vi kunna samarbeta med naturen i stället för att bortarbeta den..."¹⁹

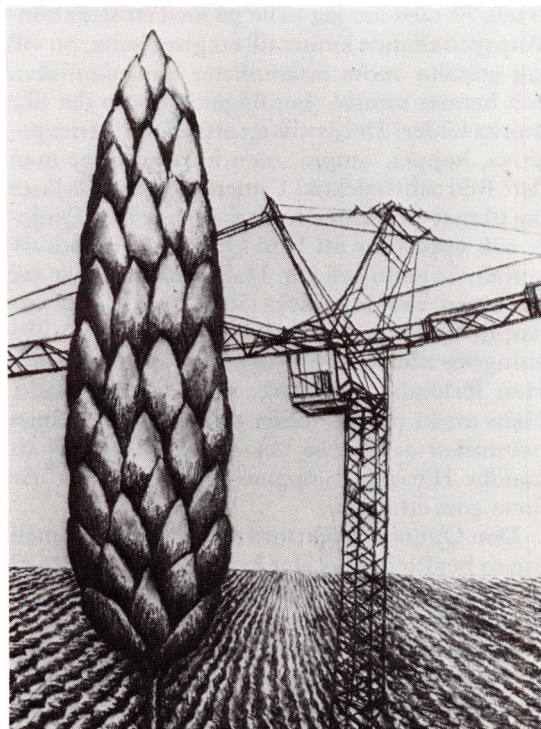
Atti Johansson har målat den nyplöjda jorden. Hon har målat ett höghus som växer upp ur åkern och ett veteax i symbolisk förstoring. Hon har målat den skånske lantarbetaren på sin traktor i färd med att köra över den utrotningshotade vallmon, som är målad lika stor som traktorn.

'Han har sin traktor och sina fenoxisyror och sen sitter han där i hytten helt oskyddad. Ska man spruta ska man ha skyddsutrustning, men det har han inte. Men jag har satt en hjälm på hans huvud.

Jag hade fina samtal med eleverna under rasterna. Det var ju deras existensiella tillvaro, några hjälpte sina föräldrar att giftspruta på lördag och söndag. De sa att deras far hade ingen hjälm på huvudet. Men jag talade om att hjälmen representerar den passiva lydnaden, soldatens lydnad. Det är samma sak som med datorerna. Man säger, nu är de här, vi måste använda dem. Nu är fenoxisyrorna här, nu måste vi använda dem.

Eleverna gillade inte höghuset mitt i åkern. Jag förklarade att det står som ett stopptecken, eller att en morgon när ni kommer ut kan ni inte öppna dörren, för ni har höghus överallt. Då accepterade de.'

Också på Hagalidsskolans vägg växer en protestblomma, vallmon.

Atti Johansson: Skiss till detalj på väggmålning, Hagalidsskolan, Staffanstorps.

'Vallmon som art håller på att bli utrotad, både blåklinten och vallmon. Här får vallmon representera oss som blir överkörda av överheten. Den målades efter nederlaget i Folkkampanjen. Vi som jobbade där tyckte att vi symboliskt var lika stora och starka som vallmon, men vi blev ju överkörda, precis som vallmon här blir överkörd av lantarbetaren.'

Motståndet mot bebyggandet av åkerjorden representeras av en manlig byggnadsarbetare.

'När jag jobbade med väggen tyckte jag att Elin Wägners anda svävade över mitt arbete. Jag hade gärna velat ha en kvinna som representerade motståndet, men eftersom jag visste att det fanns byggnadsarbetare som var emot byggandet tyckte jag att det var ärligast med en man.'

Samtid

Under 1980-talet har Atti Johanssons arbete gått in i en ny fas.

'Hela 70-talet har jag hållit på med ett slags kunskapsgestaltande knutet till ett givet tema, nu vill jag gestalta andra erfarenheter om människan och hennes samtid. Jag frågar mig om det blir mörka bilder? Det är viktigt att också visa det positiva, hoppet, utopin, men hur uttrycker man det? Bild och dialektik! Under mitt sökande läser jag på nytt Cervantes' underbara bok *Don Quijote* och upptäcker att *Don Quijote* är en positiv gestalt, är ju du och jag. Hans väderkvarnar var den tusenarmade spanska jätten, våra väderkvarnar, de har miljoner armar. *Don Quijote* är lika aningslös som vi kan vara när vi går ut i kamp. Han förlorade varje dag, men han handlade. Hans avsikt var att "vrida världen rätt". Många människor är idag så hotade att de tvingas att handla. Härigenom öppnas nya möjligheter! Av hotet görs ett hopp.

Don Quijote börjar som en komisk figur, men innan berättelsen är slut är han en allvarstygnd vis man. Cervantes visar att igenting är omöjligt för människan. Det är en utvecklingshistoria.

Jag frågar mig, vilka är människans möjligheter i en värld som för många har förvandlats till en fälla? Dessa frågor ska jag försöka gestalta genom att sätta in människan i ett sammanhang bland dagens elektroniska verktyg, maskiner som har blivit hot och förtryck i stället för skydd och medel. Jag försöker hitta former för dessa elektroniska verktyg, och jag sätter dem i relation till mer primitiva verktyg som hammaren, sågen, skruven och tängen.

Jag försöker gestalta en känsla, en vanmäktig känsla, men också ge uttryck för hoppet och utopin.'

Nytt seende — ny estetik

Att gestalta erfarenheter och känslor ställer nya krav på den konstnärliga formen. Att Johanssons verk under 70-talet kan beskrivas som gestaltad realism, 80-talets som gestaltad fantasi.

Under 70-talet stod två strofer ur Göran Sonnevis dikt 'Det oavslutade språket' som motto för Atti Johansson: 'hur ska jag kunna tala med dig så att det blir alldeles klart det jag säger?'²⁰ Det var samma tydlighet hon eftersträvade och som hon översätter till bild med orden 'reducerade former'. Bakom varje målning låg ett stort kunskapsinhämtande, som skulle konkretiseras i bild.

'Alla fakta som jag hämtat in blir ett block inne i mig, som jag sedan försöker bortse ifrån för att

komma fram till en bild. I kunskapen finns ett engagemang, och det är ur det engagemanget som det känns nödvändigt att gestalta något. Målning är ett språk som utgår från sina egna förutsättningar. Jag har en tvådimensionell yta, jag har penslar och jag har färg. Det är de verktyg som mitt språk har och som jag ska försöka uttrycka mig med. Samtidigt är det ett *absolut innehåll* som ska gestaltas. Det är det som tvingar mig att reducera formen, en form som är lika viktig som innehållet och kanske ett uttryck för poesi. Lika viktigt är behovet av det fantastiska, att överdimensionera, att göra blåbären stora, att på samma sätt göra veteaxet och vallmon stora.'

När Atti Johansson arbetade med väggen i Staffanstorp hade hon inte bara Elin Wägner inombords, utan hon nämner också Peter Weiss' *Motståndets estetik*.²¹ Om hur kampen för bilden löper parallellt med kampen för livet, om det nödvändiga att förvandla ångesten till något konstruktivt och att använda fantasin till förändring och inte till flykt. I en anteckning från 1983 skriver hon:

'Oron har jag alltid känt, men jag tror att utan oro hade jag inte målat en bild. Oron är alltså skapande. Hur ska vi kunna släppa loss och utnyttja våra djupa energiresurser när vi sitter i "svackan", i vår förtvivlan och ångest. Jo, vi måste *arbeta*. Arbeta med ångest, erkänna den i bilden, kämpa med den, ta kamp med den. Ställ dig upp, ansiktet öppet mot verkligheten, mot din tid, *öppet se* och kasta in nytt seende i kampen för jordens överlevnad.'

Den känsla som utmärker vår tid är just oro och vanmakt. Hur gestalta vanmakt, som är en vag och obestämd känsla? Atti Johansson använder sig av hårda föremål och former mot mjuka kroppsdelar — här finns en förbindelselänk bakåt till organiskt/mechaniskt på 60-talet. Maksinernas invadering av det mänskliga psyket görs tydligare. På bilderna tornar högar med människor och verktyg upp sig framför betraktaren. Människa och maskindel jämföras — människan avhumaniseras.

'Man kan inte nöja sig med att uttrycka en obestämd känsla i en bestämd form. Jag försöker precisera den, sätta den på plats. I dagens samhälle, samtid alltså, är det materiella inte obestämt utan preciserat i form och innehåll till farlighet och hårdhet. Därför hårt mot världens

mjuka kroppar, ett knä, en fot, en hand, ett hjärta och ett huvud. Vad kan man *göra*? Detta är vad jag försöker komma fram till idag.'

I ännu en anteckning från 1983 återkommer Atti Johansson till betydelsen av fantasin, som kraft att besvärja oron i vår tid.

'Om vår överlevnad hotas måste vi använda vår fantasi mer än någonsin. Det sägs att i vår tid är fantasin utsatt för en inskrumpningsprocess. Jag tror vi måste ställa oss inför oron i våra själar, framkalla den, besvärja den, förbanna den, inte låta den utarma oss utan föra oss fram till nya visioner och förändringar i dialog om verkligheten med människor.'

I Atti Johanssons beskrivning av sin utveckling slås jag av intensiteten i hennes utforskande av verkligheten och viljan att finna — eller uppfinna — en positiv framtidsvision. Konkret tar detta sig uttryck i ett oavbrutet sökande efter den adekvata visuella formen att ställa frågorna och fästa känslan i. I detta arbete ryms svaren.

När konstnären skapar bilder skapar hon samtidigt en formel för betraktaren att ta fasta på och utgå från i sitt eget sökande efter svar på kanske samma frågor. Så uppstår en dialog mellan konstnär och betraktare, där vi kan lära av varandra, bekräfta varandra, tvista med varandra, hämta kraft av varandra. Ta del av varandras kunskaper, insikter och visioner.

Atti Johanssons föreläsning synliggjorde att vi alla lever i samma tid, hennes bilder var även våra.

NOTER

1. Föreläsningen togs upp på band. Maskinrenskrift utförd av Catharina Nilsson.
2. Uppsala 26.4.83. Samtalet utgick från renskriften 5.3 och togs upp på band.
3. Jag har valt att betrakta Atti Johanssons föreläsning 5.3 och AJs samtal med mig 26.4 som *en* utsaga. Citaten är, när inte annat anges, från denna. AJ har sedan läst uppsatsen och korrigerat egna citat och faktaupplysningar.
4. Utställningar: Galleri Hedenius, Stockholm 1965; Galleri 67, Uppsala 1965; Sundsvalls Museum, 1965; Östersunds Museum, 1965; Court Gallery, Köpenhamn 1966 (tavlor fick titlar av Erik Beckman till denna utställning); Klippans Kultur, Göteborg 1966; Norrlands Nation, Uppsala 1966. Omslag: Erik Beckman, *Hertigens kartonger*, 1965. Litteratur: Manell, 'Den överkliga verkligheten', *Konstrevy* nr 5—6 1964; Manell, 'Bild och liv', *Vår lösen* nr 10 1965; Ståhlacke, 'Två norrlänningar', *Paletten* nr 4 1966.
5. I silikosfrågan samarbetade AJ med ing N G Holmquist, Tekniska högskolan, Stockholm. (NGH: 'Låt lågskyddsjobbaren leva. Att rädda honom kostar 200 kronor om året.'). Deltog bla i utställningen *Tiden är kort*, ('Tiden är väl ännu kortare idag'), Sveagalleriet, Stockholm 1967.
6. Utställningar: Salon Comparaison, Musée d'Art Moderne, Paris 1967, Europa Arte, Ancona, 1967, Gallerie APIAW, Liège, 1967 (samlingsutställningar); Galleri Hedenius, Stockholm (på vernissagekortet felaktigt kallad 'förbytta ting') 1968; Gallerie Belle, Västerås, 1968; Court Gallery, Köpenhamn 1969 (titlar av Kirsten Thorup).
7. *Ska tekniken ta makten... ska datorerna styra oss...*, Dragonskolan, Umeå, 1968—72. Väggmålning 65 m. Sammanställda moduler 60 x 60 cm. Akryl på pannå, målade maskindelar och tygrelier. (AJ: Jag tror jag vann tävlingen på grund av mina färger)
8. *Vår medvetenhet ligger långt efter teknikens framsteg*, Gudlav Bilderskolan, Sollefteå, 1971—73. 2,5 x 10 m. Akryl på pannå, målade maskindelar. Av Ernst Fischer bla *Kunst und Koexistenz*, 1966, *Auf den Spuren der Wirklichkeit*, 1968 och på svenska *Konstens nödvändighet*, 1971. Litteratur: Sven Sandström, 'Konsten i det öppna rummet', *Konstverkens liv i offentlig miljö*, SAK 1983, s 57—59.
9. AJ anteckning 1983: 'Emin Tängström idag: "Dataåldern kan betyda en renässans för människan! Man ska se att M. är så komplicerad (ofullkomlig? min anm) att hon inte kan översättas via datorer. Tekn. framsteg skulle (bakvägen) alltså bevisa M:s överlägsenhet!"'
10. *Som träd i skog* eller *Hyllning till Ivar Lo-Johansson* (bägge namnen används omväxlande), Gudlav Bilderskolan, Sollefteå, 1969—71. Skulpturgrupp, målade armerade betong. Diameter 33 cm, höjd 12, 11, 10, 9, 8 m. Litteratur: Martin Sanderberg (red), *Le Musée des esquisses d'art public*, Lund 1981, katalog: Sandström, a a.

11. Ivar Lo-Johansson, 'Redaktörens död', ur *Statarna* I, 1936.
12. Litografi efter skiss från 1969. Skissmaterialet ställdes ut på Centre Culturel Suédois, Paris 1981, inköpt sedan av Arkiv för dekorativ konst, Lund.
13. *Ska skogens källa sina...*, Sundsvalls sjukhus, 1973—75. 180 m lång. Akryl på vägg. Litteratur: Gummerus, 'Vår tids grottmålning. Om Atti Johanssons väggmålning i Sundsvall', *Vår lösen* nr 7 1975.
14. I uppsatsen 'Kvinnor i landskapet', STF:s årsskrift 1969, *Ångermanland*, s 158—78 skriver Karin Westman Berg bl a om AJ. Färgbilder av Pål-Nils Nilsson.
15. Utställningar som behandlar skogen: *Ska skogens källa sina...*, Kulturhuset, Stockholm och Läns museet, Umeå 1976; *Så länge skogen finns...*, Sundsvalls Museum och Linköpings Museum 1977, Lunds Konsthall 1978. I samband med utställningarna ordnades debatter om skogen. I Torsby, Värmland, anordnades utställning och debatt med Torsby miljögrupp och skådespelare från Dramaten 1979.
16. *Kvinnor i skogslän*, Riksförsäkringsverket, Sundsvall, 1979—80. Trapphall i fem våningar. Al secco, akryl. Litteratur: Bengt Berg, 'Träden, människan, maskinerna — om Atti Johanssons Skogsbilder', *Rallarros* nr 22 1978; sign Bd, 'Atti ger väggen liv', *Riksförsäkringsverkets tidning*, aug 1979; *Statens Konstråd* 2, 1980.
17. Enligt uppgift från konstnären.
18. *Fred med jorden*, Hagalidsskolan, Staffanstorp, Lund, 1980—81. Väggmålning, akryl, 2,5 × 35 m.
19. Elisabeth Tamm & Elin Wägner, *Fred med jorden*, s 10.
20. Göran Sonnevi, *Det oavslutade språket*, Bonniers 1972. Dikten citerad som motto i katalogen till utställningen *Så länge skogen finns...*, Lund 1978. AJ anger stroferna 1—2 och 9—11 som betydelsefulla för henne (26.4.83).

21. Peter Weiss, *Motståndets estetik I—III*, 1976, 1979 och 1981.

Om AJ kan vidare läsas i *Nytt Svenskt Konstnärsgalleri*, 1966 och Eugen Wretholm, *Moderna svenska konstnärer*, ny följd, 1973.

S U M M A R Y

Portraying her time

In her public art work, the artist Atti Johansson has addressed questions about political issues of our time: Should we let technology take over? Should we let computers dominate? Should we allow the blueberries to be poisoned? Should we let the forests die? Should we cultivate or colonize the soil?

In a lecture held in March 1983 Atti Johansson gave, with the help of 74 slides, a vivid exposition of her artistic development, concentrating on the 70's, when her political engagement in the environmental movement was closely related to her artistic activity. She defined this period as 'gestalt realism', visualizing an absolute content.

In her images today, Atti Johansson works up her feelings and experiences, trying to give the vague, abstract anxiety of our time a concrete visual form. As a positive figure, a figure of hope among heaps of old and new implements and parts of humans, she uses don Quijote. We can follow the paths back both to her art in the 60's, when she was looking for the 'magic expression', and to her realistic work in the 70's.

This article goes back to Atti Johanssons lecture. Complemented by an interview, I have tried to reconstruct the lecture and to give a rich portrait of the artist and her aesthetics.

Barbro Werkmäster
Konstvetenskapliga institutionen
Domkyrkoplan 7
752 45 Uppsala
Sweden